

*Попов Г. В.,
кандидат юридичних наук, директор
Інституту підготовки кадрів
Національної академії прокуратури України*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОКУРОРОМ ДОДЕРЖАННЯ ЗАКОНІВ ЩОДО СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НЕПОВНОЛІТНІХ ЗАСУДЖЕНИХ

Анотація. У статті містяться пропозиції з оптимізації забезпечення прокурором додержання законів щодо соціального захисту неповнолітніх засуджених. За результатами проведеного дослідження запропоновані шляхи удосконалення методики проведення перевірок.

Ключові слова: прокурор, перевірка, неповнолітні засуджені, соціальний захист.

Постановка проблеми. Ст. 46 Конституції України визначає, що громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом [1].

П. 26.2 Мінімальних стандартних правил Організації Об'єднаних Націй щодо здійснення правосуддя стосовно неповнолітніх («Пекінські правила») від 29 листопада 1985 року закріплено, що неповнолітнім у виправних установах повинен забезпечуватися догляд, захист і вся необхідна допомога – соціальна, психологічна, медична, фізична, а також допомога в галузі освіти та професійної підготовки – які їм можуть знадобитися з урахуванням їх віку, статі й особистості, а також інтересів їх повноцінного розвитку [2].

Крім того, п. 13 Правил Організації Об'єднаних Націй щодо захисту неповнолітніх, позбавлених волі, від 14 грудня 1990 року визначено, що неповнолітнім, які позбавлені свободи, не можна відмовляти в силу їх статусу в цивільних, економічних, політичних, соціальних чи культурних правах, якими вони володіють відповідно до внутрішньодержавного або міжнародного права і здійснення яких сумісно з позбавленням волі [3].

Також, згідно з п. 31 Висновку № 5 Консультативної ради прокурорів Європи «Прокуратура та ювенальна юстиція» від 20 жовтня 2010 року в питаннях ювенальної юстиції прокурори повинні (у межах своєї компетенції) намагатись забезпечити заходи освітнього та соціалізуючого характеру, таких як: компенсація, освіта, нагляд соціальних служб, лікування, розміщення в закладах для неповнолітніх, посередництво, а також судовий нагляд, пробація та умовне звільнення використовуються в найширшому можливому обсязі, одночасно враховуючи інтереси потерпілого, держави, неповнолітнього, а також цілі кримінальної юстиції [4].

Відповідно до ч. 1, 2 ст. 7 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК України) від 11 листопада 2003 року № 1129-IV, держава поважає і охороняє права, свободи і законні інтереси засуджених, забезпечує необхідні умови для їх виправлення і ресоціалізації, соціальну і правову захищеність та їх особисту безпеку.

Засуджені користуються всіма правами людини та громадянина, передбаченими Конституцією України, за винятком обмежень, визначених КВК України, законами України і встановлених вироком суду [5].

З метою побудови в Україні повноцінної системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх, спроможної забезпечити

законність, обґрунтованість та ефективність кожного рішення щодо дитини, яка потрапила в конфлікт із законом, пов'язаного з її перевихованням та дальшою соціальною підтримкою, було розроблено Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні (далі – Концепція), схвалена Указом Президента України від 24 травня 2011 року № 597/2011.

Реалізація напрямів розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх має посилити відповідальність сім'ї, суспільства та держави за процес виховання і становлення дітей, забезпечити додержання прав і свобод дітей, які потрапили в конфлікт із законом, шляхом підвищення рівня їх правового та соціального захисту, зменшити рівень дитячої злочинності [6].

Під час реалізації Концепції мають здійснюватися заходи нормативно-правового, організаційного, методичного, інформаційного та кадрового забезпечення. Зокрема, заходи нормативно-правового забезпечення мають включати розроблення державної програми соціального захисту та реабілітації неповнолітніх, які вчинили правопорушення.

Проблематика прав і свобод захисту дітей завжди перебувала в центрі уваги юридичної науки. Безпосередньо ж проблеми забезпечення прав неповнолітніх засуджених досліджувалися в окремих працях В. Арнаутова, З. Астемірова, Л. Василевського, М. Ветрова, В. Кашенка, В. Короленка, О. Красоти, Н. Крестовської, С. Познишева, С. Швацького та інших.

Разом з тим, проблемні аспекти забезпечення прокурором додержання законів, спрямованих на соціальний захист неповнолітніх засуджених, змін не зазнали.

Метою представлено авторського дослідження є формулювання пропозиції з оптимізації забезпечення прокурором додержання законів щодо соціального захисту неповнолітніх засуджених.

Виклад основного матеріалу. Перш за все зауважимо, що Н. Болотіна визначає «соціальний захист» у широкому та вузькому розумінні. Так, поняття «соціальний захист» у широкому розумінні визначається нею як діяльність держави, спрямована на забезпечення формування й розвитку повноцінної особистості, виявлення й нейтралізацію негативних факторів, що впливають на неї, створення умов для самовизначення і ствердження в житті. У вузькому розумінні соціальний захист визначається як сукупність економічних і правових гарантій, що забезпечують додержання найважливіших соціальних прав громадян, досягнення соціально прийнятної рівня життя [7, с. 36].

В. Шайхатдинов вважає, що поняття «соціальний захист» охоплює діяльність держави й органів місцевого самоврядування, громадських організацій, підприємств по створенню сприятливого для людини навколишнього середовища, охороні материнства і дитинства, наданню допомоги родині, охороні здоров'я громадян, професійній підготовці громадян, забезпеченню зайнятості населення, охороні праці, регулюванню заробітної плати і доходів населення, забезпеченню громадян житлом, регулюванню права власності громадян, матеріально-

му обслуговуванню і забезпеченню непрацевдатних і інших нужденних у соціальній підтримці громадян [8, с. 5].

Важливо підкреслити, що обмеження неповнолітнього в реалізації певних прав у зв'язку із застосуванням до нього заходів кримінального примусу та, зокрема, відбування покарання у вигляді позбавлення волі, ні в якому випадку не повинно призводити до утисків його прав на соціальний захист.

Варто зауважити, що ч. 1 ст. 8 КВК України закріплює право засуджених на соціальне забезпечення, у тому числі й на оформлення пенсій, відповідно до законів України.

Відповідно до абз. 6 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про органи і служби в справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24 січня 1995 року № 20/95-ВР здійснення соціального захисту дітей і профілактики серед них правопорушень покладається в межах визначеної компетенції на спеціальні виховні установи Державної кримінально-виконавчої служби України [9].

Частина 3 наведеної статті визначає, що під соціальним захистом дітей слід розуміти комплекс заходів і засобів соціально-економічного та правового характеру, здійснення яких покладається на суб'єктів, зазначених у ч. 1, 2 цитованої статті, щодо забезпечення прав дітей на життя, розвиток, виховання, освіту, медичне обслуговування, надання матеріальної підтримки.

Розпочинаючи перевірку, необхідно з органів місцевого самоврядування, органів опіки та піклування витребувати інформацію про дитину, яка перебуває в установі виконання покарання. Так, відповідно до ч. 2 ст. 11 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13 січня 2005 року № 2342-IV органи опіки та піклування, серед іншого, забезпечують вирішення питань щодо соціального захисту і захисту особистих, майнових, житлових прав та інтересів дітей, а також надання письмової згоди або заперечення на відчуження нерухомого майна (у тому числі житла) та іншого майна, власником якого є дитина.

Згідно з ч. 1 ст. 16 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» в обліково-статистичній картці містяться дані про дитину, її спадковість, здоров'я, місце походження, місце проживання, дані про батьків, братів, сестер і близьких родичів, дані про майно, про житло, в якому проживала така дитина, або яке належить їй на праві власності, або яке закріплене за дитиною на інших підставах, інформація про заклади та сім'ї, де дитина перебувала на утриманні та вихованні, план та результати соціального супроводу дитини, інформація про розвиток дитини, результати навчання тощо [10].

Також необхідно зауважити, що органи опіки та піклування, відповідно до покладених на них завдань та розподілу повноважень між структурними підрозділами відповідних управлінь і відділів місцевої державної адміністрації, зокрема, вживають заходи щодо захисту особистих та майнових прав неповнолітніх дітей і осіб, які перебувають під опікою (піклуванням); беруть участь у розгляді судами спорів, пов'язаних із захистом прав неповнолітніх дітей та осіб, які перебувають під опікою (піклуванням); установлюють опіку над майном у передбачених законом випадках; оформлюють належні документи щодо особи підопічного та щодо майна, над яким установлюється опіка; охороняють та зберігають житло і майно підопічних і визнаних безвісно відсутніми (Правила опіки та піклування, затверджені наказом Державного комітету України в справах сім'ї та молоді, Міністерства освіти України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства праці та соціальної політики України від 26 травня 1999 року № 34/166/131/88) [11].

Слід ознайомитися з нормативно-правовою базою, згідно з якою забезпечується соціальний захист неповнолітніх засуджених. Так, зокрема, правовою основою соціального захисту засуджених осіб у віці до 18 років є: Конституція України; міжнародні документи (Конвенція ООН з прав дитини; Мінімальні стандартні правила ООН щодо здійснення правосуддя стосовно неповнолітніх («Пекінські правила»); Правила ООН щодо захисту неповнолітніх, позбавлених волі тощо); Кримінально-виконавчий кодекс України, Сімейний кодекс України, Закони України «Про пенсійне забезпечення» від 5 листопада 1991 року № 1788-XII, «Про органи і служби в справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24 січня 1995 року № 20/95-ВР, «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року № 2402-III, «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» від 21 червня 2001 року № 2558-III, «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13 січня 2005 року № 2342-IV; «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк» від 17 березня 2011 року № 3160-VI; Положення про спостережні комісії (затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2004 року № 429) тощо.

Перед початком перевірки доцільно ознайомитися з матеріалами попередніх перевірок, інформацією про внесені документи прокурорського реагування, результати їх розгляду, вжиті заходи щодо усунення порушень закону, відновлення порушених прав та притягнення винних осіб до відповідальності, а також інші матеріали, що надійшли до прокуратури щодо установи (звернення громадян, посадових осіб, інформації державних органів, статистичні дані тощо) або містяться в засобах масової інформації.

Готуючись до перевірки також доцільно вирішити питання про залучення до неї спеціалістів відповідних державних органів: Державної фінансової інспекції України, Пенсійного фонду України, департаментів соціального захисту населення тощо.

Розпочинаючи перевірку, слід пам'ятати, що згідно з п. 2 ч. 1 ст. 18 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» посадові та службові особи органів і установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, серед іншого, зобов'язані забезпечувати дотримання та реалізацію прав, законних інтересів неповнолітніх.

Здійснюючи перевірку додержання законодавства спрямованого на соціальний захист неповнолітніх засуджених, необхідно ознайомитися з матеріалами, наявними в особових справах таких осіб. Особливу увагу слід звернути на наявність в особових справах неповнолітніх:

- інформації про склад їх сім'ї (батьків, осіб, що їх замінюють, братів, сестер тощо), освіту, стан здоров'я, місце навчання (роботи) та проживання (реєстрації) тощо;
- даних, що підтверджують право на пенсію, державну допомогу, аліменти, їх надходження, а також реагування адміністрації установи виконання покарання на випадки ухилення від сплати аліментів батьками;
- рішень суду про визнання батьків або одного з них безвісно відсутніми або померлими, документів про заходи, вжиті щодо встановлення їх місця знаходження;
- рішень про надання дитині відповідного статусу – статусу дитини-сироти, дитини-інваліда або дитини, позбавленої батьківського піклування, та призначення (отримання) соціальної допомоги, пенсії, аліментів;
- матеріалів, що підтверджують вжиття адміністрацією заходів для призначення та отримання соціальної допомоги,

пенсії, аліментів, тимчасової державної допомоги дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів, не мають можливості утримувати дитину або місце проживання їх невідоме.

Окремо слід зазначити, що, наприклад, тимчасова державна допомога дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів, не мають можливості утримувати дитину або місце проживання (перебування) їх невідоме призначається в разі, коли:

– рішення суду про стягнення аліментів з одного з батьків не виконується у зв'язку з ухиленням від сплати аліментів або відсутністю в боржника коштів та іншого майна, на які за законом може бути звернено стягнення;

– стосовно одного з батьків здійснюється кримінальне провадження або він перебуває на примусовому лікуванні, у місця позбавлення волі, якого визнано в установленому порядку недієздатним, а також перебуває на строковій військовій службі;

– місце проживання (перебування) одного з батьків не встановлено [12].

Висновки. Важливо звернути увагу на те, що адміністрація установи виконання покарань не завжди в змозі оперативно отримувати інформацію про зміну обставин, які впливають на права дитини, наприклад, отримання соціальної допомоги, пенсії, аліментів, тимчасової державної допомоги тощо. Це, зокрема, обумовлено віддаленістю виховної установи від місця проживання неповнолітнього засудженого.

У зв'язку з цим, пропонується з метою оптимізації забезпечення права на соціальний захист вказаної категорії осіб до 18 років, зобов'язати орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері усиновлення та захисту прав дітей (служба в справах дітей), та уповноважені підрозділи органів внутрішніх справ (кримінальна міліція в справах дітей) повідомляти установу виконання покарання про зміну обставин, які впливають на отримання неповнолітньою особою соціальної допомоги, пенсії, аліментів, тимчасової державної допомоги тощо. Відповідну норму слід закріпити в Законі України «Про органи і служби в справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24 січня 1995 року № 20/95-ВР.

Література:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua/go>.
2. Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй щодо здійснення правосуддя стосовно неповнолітніх («Пекінські правила») від 29 листопада 1985 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_211.
3. Правила Організації Об'єднаних Націй щодо захисту неповнолітніх, позбавлених волі від 14 грудня 1990 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_205.
4. Висновок № 5 Консультативної ради прокурорів Європи «Прокуратура та ювенальна юстиція» від 20 жовтня 2010 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html.

5. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11 листопада 2003 року № 1129-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>.
6. Концепція розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні, схвалена Указом Президента України від 24 травня 2011 року № 597/2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/597/2011>.
7. Болотіна Н.Б. Право людини на соціальне забезпечення в Україні: проблема термінів і понять / Н.Б. Болотіна // Право України. – 2000. – № 4. – С. 34–37.
8. Шайхатдинов В.Ш. Право социального обеспечения России / В.Ш. Шайхатдинов. – Екатеринбург, 1996. – Вып. 1. – 332 с.
9. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24 січня 1995 року № 20/95-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80>.
10. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування : Закон України від 13 січня 2005 року № 2342-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2342-15>.
11. Правила опіки та піклування, затверджені наказом Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерства освіти України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства праці та соціальної політики України від 26 травня 1999 року № 34/166/131/88 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0387-99>.
12. Порядок призначення та виплати тимчасової державної допомоги дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів, не мають можливості утримувати дитину або місце проживання їх невідоме, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 22 лютого 2006 року № 189 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/189-2006-%D0%BF>.

Попов Г. В. Обеспечение прокурором соблюдения законов, направленных на обеспечение социальной защиты несовершеннолетних осужденных

Аннотация. В статье содержатся предложения по оптимизации обеспечения прокурором соблюдения законов, направленных на обеспечение социальной защиты несовершеннолетних осужденных. В результате проведенного исследования предложены пути совершенствования методики проведения проверок.

Ключевые слова: прокурор, проверка, несовершеннолетние осужденные, социальная защита.

Popov G. Ensuring by the prosecutor compliance of laws on the social protection of juvenile offenders

Summary. This article includes suggestions for optimizing ensuring by the prosecutor compliance of laws on the social protection of juvenile offenders. As a result, of conducted research proposed ways to improve methods of realization inspections.

Key words: prosecutor, check, juvenile offenders, social protection.